

Føroyar í heimsbygðini

Eitt hugtak, sum troðkar seg inn á okkum í dag — úr útvarpi, sjónvarpi og úr heimsins ørgrynni av tíðarritum — er heimsbygðin. Tankin um heimsin sum eitt stað, har skilarið rúmi — takkað veri ferðing, smátøknifroði, sendisveinasamskipti osfr. — falla, hvørs borgarar stóðugt koma nærri hvør øðrum, so at tin næsti granni í morgin ikki er farbróður tin á Morskranesi, men onkur bóndi á Jamaica ella onkur jarðarmóðir í Madras. Á okkara leiðum hevur hetta hugtakið seinastu árin fingið ein vaksandi aktualitet. Eg hugsi um tann innara marknaðin í Europa, sum fer at fáa avleiðingar fyri allar europeiskar smátjóðir, um tær vilja tað ella ikki.

Nakrir spurningar troðka seg fram í hesum sambandi og krevja svar. Hava Føroyar — ein smátjóð — nakran møguleika at fóta sær í heimsbygðini? Er nokur orsök til, at vit skulu fóta okkum í altjóða býtinginum? Eiga vit nakran føning at lata altjóða samfelagnum? Hvarjar kreftir — innan í okkum ella uttan fyri okkum — styrkja okkum í tí globala samanhanginum? Og hvarjar gera okkum veikari? Eg fari her at royna at triva í nakrar av hesum spurningum.

Vesturheimurin og smátjóðirnar

Latum okkum hyggja at tí fyrsta evninum, møguleika okkara at fóta okkum í heimsbygðini. Hyggja vit at politiska og mentunarliga rákinum eystanfyri og vestanfyri, so er andlit tess ikki ólíkt tí á egyptiska sfinxinum, gátuført og torturkað. Gongdin í Eystureuropa og Sovjetsamveldinum — har smátjóðir fetta sær á, krevja politisk rættindir, krevja sín tjóðskap virdan — kann geva eini minnilutajóð sum tí føroysku orsök til hjartsskygni.

Men tað undarliga er, at vit vestanfyri siggja eins øvugta gongd, har smáar og stórar tjóðir avreiða politisk og tjóðskaparlig rættindir fyri búskaparligan vinning.

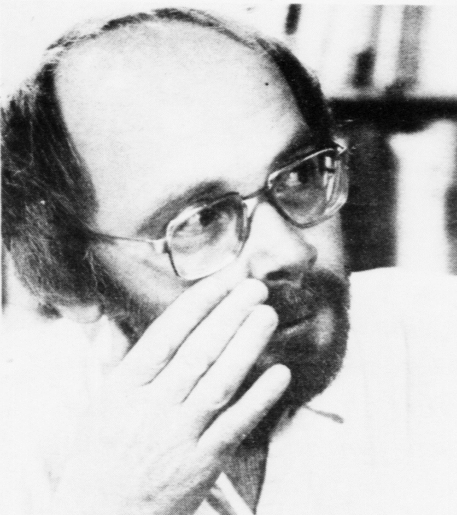
Henda gongdin fær ein at spyrja seg sjálván, hvussu stóra virðing meginlondini í vesturheiminum — tæy sum fara at fáa ta stóru ávirkanina — í roynd og veru hava fyri minnilutajóðum og útjaðaramentanum teirra. Nær — fyri at taka nokur

dømi — fara walesbúgvur, skotar, bretonar ella indianarar at fetta sær á? Vit hoyra einki um hesar bólkir. Eg kvíði fyri, at vit, í spurninginum um virðing fyri smátjóðum, i dag standa yvir av eini lagnari mótsøgn. Sovjetsamveldið hevur í dag trupulleikar av tjóðskaparligu minnilutum sínum, júst ti tað — hóast sína harðendu skipan — í áratiggi hevur stimbrað mangar av hesum minnilutum mentunarliga. Vesturheimurin hevur ongarn smátjóðatrupulleikar av tí einfaldu grund, at lond sum USA, Frakland og Ongland — so frælslynt og fólkaraðishugað tæy vilja eittast at vera — hava køvt og í summum førum beinleiðis týnt sínar minnilutar. Henda stóða gevur okkum føroyingum litla grund til hjartsskygni. Vesturheimsins fagurlátna og frælslynta favntak kann fara at royndast okkum føroyingum hættisligari enn mong harðend hjálandapolitisk kúging.

Hava vit nakað at lata?

Men — hava vit nakað at lata heimsbygðini? Her fari eg at taka uppáftur nakað, sum tjekkiskir høvundurin Milan Kundera segði í samrøðu við íslenska týðara sín fyri seks árum síðani. Smátjóðir, segði Kundera, kunnu einans rættvisgera tilveru sína á mentunarøkinum — við at visa fram eina áskoðan, sum er áhugaverd og eitt sindur óðrvisi, og sum hugsanarliga kann ríka heimsins mentan. Eg skilji hann væl. Tjekkoslóvakíði, við sínum aldargamla fólkaraðisari, landið hjá Jóhan Hus og Franz Kafka og Vaclav Havel, og Ísland við síni sjáldsomu samanseting av fornari mentan og nútíðarmentan — landið, sum skapti seguna um Njál, landið hjá Halldóri Laxness — eiga ikki hissini føning at seta frá sær í heimsbygðartúningum.

Íðan, hava vit føroyingar nakað íkast at koma við? Fyri at dýpa hetta kundi eg hugsað mær at trivið í nokur orð eftir donsku bókmentakvinnuna Píil Dahlerup. Hon lýsir tað bókmentliga rákið, sum kallast modernisman, sum eina endurspeglar av einum samfelag, har gomul virðir sum ættarkensla, átrún-

Ólavskuaftan skipaði Háskúlafelagið sum vanligur síður er fyri samkomu á Háskúlanum, har Hanus Andreassen, rit-høvundi, helt røðu. Aftan á var føroyskur dansur. Fimleikarhøllin var stúgvandi full til hetta serstaka afturvendandi ólavskutiltakið. Vit prenta røðuna, sum Hanus Andreassen helt.

aður, tað sublima og dionýsiska í tilveruni, eru burturmist. Postmodernisman, sigur hon, kann millum annað skiljast sum ein roynd at toygja seg eftir hesum hornu virðum. Við øðrum orðum: í vesturheiminum valdar ein knúst skipan, ein syndraður spegil, har bándið til alheimin er slit-ið, hópíð horvið úr tilveruni.

Tann heila lívssjónin

Tá eg las hesi orð, kom eg at hugsa um tann samfælda sálmasang, tú kann hoyra í eini føroyskari kirkju, og um ta stór-fingnu og lekjandi uppliving, sum góður føroyskur dansur kann geva einum. Tráðurin aftur til eina siðmenning, har tað heilaga og sublima kann upplivast beinleiðis og av øllum — ikki bara av nokrum fáum útvaldum — og har menniskjan — fangað í smásinnisins og øvund-sjúkunnar verð — kann søkja sær heilsubót í sinnishækkandi rúsi, er hjá okkum ikki kvettur. Samstundis sum vit hava modernistiskan skaldskap, har vit varðveitt sambandið aftur til eina fornari og heilari siðmenning. Víst hava vit ein føning at seta frá okkum í heimsbygðartúningum.

Vit nærkast nú teimum tveimum seinastu spurningunum, sum eg kundi hugsað mær at trivið í undir einum. Hvat styrkir okkum í heimsbygðini — og hvat er okkum til ampa? Eg haldi, tæy seinastu árin hava vist, at tað føroyska fólkíð eigur ein stimbur í sær, ein framtakshug, sum ikki tykist at fara at linka fyri fyrst. Føroysk brøðra í tróttar-økinum eru eftir minnum tykki eitt tekin um eitt fyrirbrigdi, enn er breiðari og viðførvandari sum so. Vit hava listarfólk — eitt nú høvundar og listarmálarar og tónleikafólk — sum við teirra nýbroti hava vakt stóran ans úti í heiminum. Heima hjá okkum hava vit nøgd av fólkum, sum við eldhuga og hegni leggur eftir seg úrslit á mongum økjum — eg kann nevna málfroði, søguskiving, skúlábókaskriving, týðing osfr.

Smásinnið

Men — her sleppi eg ikki undan at drýpa nakað av malurt í mitt bikar. Tí — hvussu fagna vit hesum fólkum, vit — tann einstaki og tað almenna? Nokur dømi kunnu geva eina ábending um hetta. Vit hava fostrað ein leikstjóra, hvørs hegni fær teygurnar at lyfta sær á um øll Norðurlond. Hann

fekk ikki arbejðskor her heima, tí rýmdi hann burtur. Vit hava fostrað ein filmsleikstjóra, sum hevur vist, at hon hevur hegni til at skapa føroyska filmslist á altjóða støði. Her hjá okkum var ov trøngt hjá henni, m.a. av hesi orsök mátti hon fara hiðani. Nú kann ein sjálvandi siga, at tað var hesum fólkum til fyrirminur, at tæy sluppu burtur í eitt fruktabetri umhvøvi. Men tað hevði smæt betur fyri okkum, um hesi fólk vórðu send og ikki ríkin av landinum.

Í hesum sambandi havi eg hug at nevna eina røðu, sum Andrias Evensen helt her í Havn stutt eftir ólavseku fyri 90 árum síðani. Hann segði í hesi røðu, at »smálígeitin í Føroyum kundi taka so djúpt í ein mann, at hann nýddist at rýma av landinum fyri ikki at ganga sjálvur til grunda, og tí var tað ikki rætt at lasta tann mann, sum soleiðis mátti burtur fyri at redda seg sjálván«.

Orðini hjá Evensen vóru sum ein spádómur um hansara egnu lagnu. Hesin maður, sum at kalla einsamallur legði stóðið undir føroyska menning í skúla okkara, var fyrst álopin og hundsálkaður av mótstøðumonnunum sínum. Seinni, tá hann leyndi sær at finna sína egnu politisku siglingarleið, var hann — ikki minni beiskliga — álopin av nokrum av samstríðsmonnunum sínum. Hann varð verandi heima, og hann gekk — av hesi orsök m.a. — til grundar.

Ein snorkandi skarvaurð

Sum eitt framhald av hesum fari eg viðmerkja eitt sindur um okkara akademikarastætt og blaðheim okkara. Nokur okkara hava varnast eitt merkiligt fyrbrigdi, hetta at so mong, eitt nú millum akademikarar okkara, í heilum ótolnast eftir, at okkurt skal henda í hesum landinum, men sum — tá ið so okkurt hendir — hava eitt serligt hegni til at lata eygnu aftur. Tað er, sum vit hava eitt serstakt fólkasklag — og her verður ikki hugsað um nakran stovn, men heldur um eitt rák — sum hevur til ítrivs at knarra um trótandi mentunarligt virksemi, og sum — tá okkurt andarahald er í tí blómandi mentunarliga framtakinum — visir seg

at vera ein harðmælt snorkandi svøvnskarvaurð.

Um blaðheim okkara er stutt at siga, at tað er løg-ið, at okkara føroyskmæltu bløð ikki í dag eru komin nær í námding av tí mentunarstøði, sum danskmæltu blaðið Tingakrossur var á fyrst í hesi öld. Bøkur verða skrivaðar, list verður skapt — og blóðini, kanska mest tæy, sum bera tjóðskapin í sínum skildi, geispa, tá tæy ikki kappast um at blaka óhepnaru býtisbørn okkara fyri leyvurnar — í teirri vón, at vit, sum sita trygg á teimum ovuru sessunum í amfíleikhúsinum, skulu klappa.

Rótfesti og viðskygni

Læran av hesum er m.a. tann, at vit hava brúk fyri meira stórtøkni og gávu-mildi í hesum landinum. Einum vilja til at ásanna, at onnur eisini duga. Tað fer einki av einum sjálvum, um onnur eru úrmælingar, og heildini, sum vit øll eru partar av, er tað bara til gagns og til hækk-anar.

Lat meg til seinast nevna eina samanseting, sum eftir minum tykki verður okkum ein livsneyðug styrki í heimsbygðini. Eg hugsi um eina samanseting, sum fevnir um tað føroyska og tað altjóðaliga, um tað rótfesta, tjóðskaparliga og tað fjølmælt, viðskygni. Tá ið orðið fjølmæli verður brúkt her, verður hugsað um europeisku høvuds-málina og tæy klassisku málini. Lat meg í sama viðfangi ávara imóti eini aðrari samanrenning, har helvtírnar eru føroyskt rötloysi og herming eftir tí vánaligasta í ensk-amerikanska mentunarøkinum. Sagt við fáum orðum, haldi eg, at tann fyrri samansetingin er uppskriftin — um nokur finst — upp á møguleika okkara at fóta okkum í heimsbygðini. Nevnt kundi ver-ið í hesum sambandi, at íslendski høvundurin Sigurður A. Magnússon í eini grein fyri stuttum í einum íslenskum tíðar-riti helt fyri, at tað tjóðskaparliga tilvit, sum hevur fært Ísland heilskað inn í nútíðina, varð íbirt fyrst í 19. öld av íslendingum, sum høvdu europe-ískt viðskygni.

Hanus Andreassen